Тоҳир МАЛИК

Самум

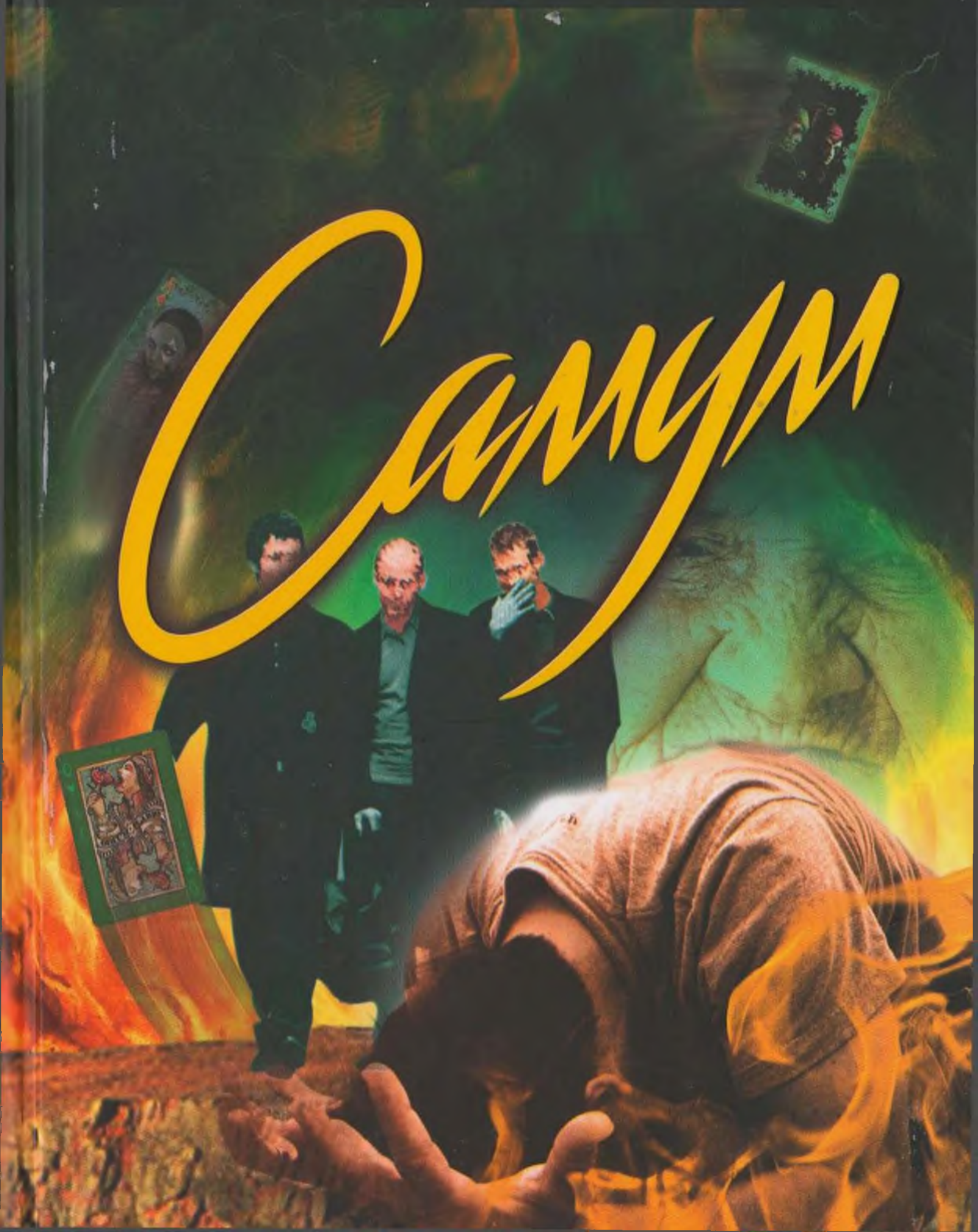

ТОҲИР МАЛИК

Шайтанатнинг турфа олами

САМУМ

(ёки умидлар дашти)

Роман

Биринчи китоб

Тохир Малик номидаги нашриёт уйи
Тошкент — 2020

УЎК: 821.512.133-31
ББК 84(5Ў)6
М-22

Раббимиз Аллоҳнинг пок номини юракка жо қилган ҳолда
азиз ёшларимизни зулмат фалокатидан
авайлаш мақсадини кўзлаб иш бошлаяпмиз,
Бандаларни офату балолардан асрагувчи Тангрим,
Ўзинг хайрли оқибат бергайсан. Омийн!

Тақризчилар: Ш.Ёқубов, ҳуқуқшунослик фанлари номзоди.
М. Хайитов, ҳуқуқшунос.

Малик Тоҳир.
"Самум", роман; биринчи китоб
"Тоҳир МАЛИК номидаги нашриёт уйи", Тошкент 2020, 336– бет.

Гиёҳвандликни вабога ўхшатишади. Аслида барча хасталиклардан ҳам баттарроқ бўлган бу офат дунёни ларзага солиб турибди. Афюнфурушларга қарши олиб борилаётган кураш ҳамма мамлакатларнинг диққат марказида. Ёш жонларга таҳдид солаётган бу жиноятчилар кимлар, улар қайдан пайдо бўлади?

"Самум" асарида шу каби саволларга жавоб топишга ҳаракат қилинган.

УЎК: 821.512.133-31
ББК 84(5Ў)6

©Т. Малик, 2020
©Тоҳир Малик номидаги нашриёт уйи, 2020

Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳийм.
Раббимиз Аллоҳнинг пок номини юракка жо қилган ҳолда
азиз ёшларимизни зулмат фалокатидан
авайлаш мақсадини кўзлаб иш бошлаяпмиз,
Бандаларни офат-у балолардан асрагувчи Тангрим,
Ўзинг хайрли оқибат бергайсан. Омийн!

"...Улар дўзахда тинимсиз эсиб турадиган, баданларни илма — тешик қилиб юборувчи ғоят иссиқ, заҳарли шамолларда ва ўта қайноқ сувда азоб чекадилар. Одамга ёқимсиз, на салқин, на фойдали бўлган қора тутун ичида азоб тортадилар. Чунки улар ҳаёти дунёда ҳирс-у ҳавасга муккадан кетган, ноз-у неъматларга буркалиб, доим катта гуноҳлар қилишда давом этган эдилар... Улар заққум дарахтининг мевасини егувчилар. Шу дарахтнинг мевасидан қоринларини тўйғазадилар. Сўнгра чанқаганларида маст — чанқоқ туянинг ютоқиб ичганига ўхшаб қайноқ сувдан ичадилар. Уларнинг Қиёмат кунидаги зиёфатлари ана шундан иборат"

(«Воқеа» сурасидаги оятлар маъносининг таржимаси).

SAMARQANDI QIZILAYI
VA HERVIS INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI
№ 57900

Адабиётимизнинг муҳтарам мухлислари билан янги асар баҳонасида учраштираётган раббимиз Аллоҳ таолога ҳамд-у санолар айтиш билан сўз бошлаяпман.

Ассалому алайкум, азизлар, садоқатли китоб муҳиблари. Сизни янги асар «дастурхони»га таклиф килишдан аввал мухтасар тарзда бўлса-да, изоҳ беришни лозим топдим. Турли учрашувларда "нима учун жиноят олами ҳақида ёздингиз?" деб сўрайдилар. Каминанинг мақсади: китобхонни жиноятчилар оламининг турли зулмлари билан таништиришгина эмас. Биласиз, "Қозонга яқин юрсанг, қораси юқади", деган мақол бор. Афсусли ери шундаки, ёшларимиз, азиз фарзандларимиз ҳаёт тажрибасига эга эмасликлари оқибатида атрофларидаги зулм козонини дарров кўра олмайдилар. "Нодонликлари туфайли", дея олмайман, айнан тажрибасизликлари туфайли, яхшини ёмондан ажрата олмасликлари оқибатида бу машъум қораликни юқтириб оладилар-у, сўнг умрлари азоб ва уқубатда ўтади.

Шайтонлар етовидаги жиноятчилар, аниқроқ айтилса, "шайтанат" деб номлаганимиз жиноятчилар олами ёшларни ўзига мафтун этишга уринади. Ўғри фақат ўғирлик билан шуғулланмайди, ёнига норасидаларни тортишга интилади, гиёҳванд фақат томирига дори юбориб ҳузурланмайди, балки бу балога ўсмирларни, ҳатто энг яқин қариндошларини ҳам тортишга ҳаракат қилади. "Наркомафия" деб аталувчи офат фақат бало кукунларини сотмайди, балки харидорларини кўпайтириш йўлида ҳеч нарсадан тап тортмайди. Сиз билан бизнинг вазифамиз ардоқли фарзандларимизни бу балолардан асраш. Ҳа, барчаларимиз ҳамиша дуолар киламиз. Бу яхши. Аммо дуонинг ўзи кифоя эмас, ҳар биримиздан ҳаракат, аниқроғи, тарбия талаб қилинади.

Қабристонларда бўлганимда тошлардаги ёзувларга кўз ташлайман: ёшларнинг қабрларини кўрганимда юрагим эзилади. Агар мозористонда ўнта ёшнинг қабри бўлса, демак, ташқарида ўнлаб оилалар жигаргўшалари ҳажрида эзилаётган эканлар. Бу ёшларнинг айримлари автоҳалокатда жон бергандирлар, айримлари қайсидир бошқа сабаблар билан – бизга номаълум. Лекин

биламизки, хасталик ёки автоҳалокатда жон берганлардан кўра, гиёҳвандлик балосидан ўлим топганлар кўпроқ. Автоҳалокат бир нафаслик эҳтиётсизлик окибатида юз беради. Четда кузатаётганлар бу фалокатни бартараф этишга ожизлар. Гиёҳвандлик-чи? Халк тилида "наркоман" деб аталаётган гиёҳванд ўз ўлимига ойлар, ҳатто йиллар давомида боради. Унинг ўлим сари бораётганини кўп одам кўради, бири ачиниб, бири эса эътиборсиз, лоқайд кузатади. Ёш жон қорадори туфайли ўлим топса, биров ачинади, биров эса... Ҳатто айрим ота–оналарнинг "ўлгани яхши бўлди, ўзи ҳам қутулди бу балодан, биз ҳам..." деганларини эшитганмиз.

Бир одамнинг ўлигини ёқиб, қўлларини иситиб оладиганларни нима деб атаймиз? Ёшларга "наркота" деб номланган балони етказиб берувчи, бунинг эвазига бойиб юрувчиларни "Одам" дея оламизми? Улар керилиб яшаётган сароймонанд уйларнинг пойдеворида қорадоридан ўлганларнинг руҳи чирқираб ётмаётганмикин? Уларнинг маишатини гуллатаётган, жиғилдонларига хуш ёқаётган маймикин, ё ўлик жонларнинг қонларимикин? Умр баҳорида ўйнаб-кулиши, нуфузли ўқув юртларида билим олиши, чиройли чимилдиқларда ўтириши керак бўлган жонларнинг мозористондаги совуқ тошлар остида, қоронғи лаҳадда ётишларига кимлар айбдор? Бу офатнинг йўлини тўсиш мумкинми?

Кўп саволларга биргаликда жавоб топишга уриниб кўрайлик.

Барчаларингизнинг хонадонларингизни бу бало–офатлардан Аллоҳнинг Ўзи асрасин.

Сиз, азизларга хайрли дуолар ва қалб эҳтиромини йўлловчи:

Муаллиф.

Муқаддима ўрнида

1985 йил, Кемерово.

Эгри косов тегиши билан гулхандан сачраган учқунлар шодаси қоронғиликни поралаб ташлашга қасд қилгандай сапчиди-ю, сўнг чорасизликдан куйиб, зулмат бағрига қоришиб кетди. Бўрон чўғ остидаги картошкани косов билан тортиб олиб, кулини қоқди. Бу қамоқ лагерига келган куниёқ овлоқдаги суҳбатга чорланганидан ажабланган йигит эса унинг бамайлихотир ҳаракатини жимгина кузатди. Қамоққа биринчи марта тушганига қарамай, бунақа одамларнинг феъли унга маълум. Бундайларнинг кўкрагига қанақа офат аждаҳоси жойлашганини билмайди, холос. Чўғ остида картошка пиширириш канчалик осон ва мароқли бўлса, одамни тириклигича куйдириб ташлаш буларга чўт эмас. Бу ердагилар тилида "зона" деб аталувчи қамоқ лагерига хос ёзилмаган қонунни билмайдиган кимса овлоққа чорланса, ўлим билан юзма-юз келгандай тиззалари қалтирай бошлайди. Йигитда бу хавотир йўқ. Чунки у биринчи чорлов ўлим ҳукми эмас, огоҳлантириш эканидан хабардор. Огоҳлантиришни менсимаган одамга озгина фурсат берилади, ўлимнинг совуқ лабидан ўпич олгунига қадар азоб жомини сипқориб, ҳаётдан тўйишига имкон яратилади.

Бўрон йигитга тикилиб қараб, унинг кўзларида саросима учқунини кўрмади. "Ўзи шунақа безми ё мен билмаган суянган тоғлари борми?" деб ўйлаб, ғаши келди. Косовни яна чўғ орасига тиқиб кавлаштирди, аммо қорайган картошкани тортиб олмади, баттар куйишини кузатиб ўтираверди.

— Қўрқяпсанми?— деди сачраётган учкунлардан кўз узмай.

— Йўқ,— деди йигит хотиржам равишда.

— Шунака зўрмисан?— деди Бўрон унга ғазабли нигоҳини ўқдай қадаб.

— Йўқ, зўр эмасман,— деди йигит тобелик билан.— Қўрқадиган иш қилмадим.

— Сени бу ерга жойлаб қўйганлар гўрга ҳам тиқишлари мум-

кинлигини ўйламадингми?

— Гўрга тиққилари келса, бу оромижон "курорт"га юбориб, овора бўлиб ўтиришмасди.

— Шунақа ақллимисан? Каллангни нимага олдинроқ ишлатмадинг? Ўғриларнинг одатларини билиб туриб, уларнинг оиласига бурнингни тиқдингми?

— Мен шўртумшукларни ҳамиша ютиб келганман, ўша куни ютишлари мумкин эмасди.

— Ютишни билган одам ютқизишга ҳам чидаши керак.

— Ҳалол ютишса чидардим.

— "Ҳалол ютишса" дейсанми? Қиморда ҳалол ютиш мумкин эканми? Ҳаёт билан қиморда ҳалоллик бўлмайди. Ҳалол яшайман деган одам ғирром ўлим топади. Шунга ақлинг етмасмиди? Ҳалоллик фақат ўғриларнинг оиласида бўлади.

— Мен ҳам шундайдир деб ўйлаб, улардан ёрдам сўровдим.

— Ўғриларнинг ҳалоллигига ишонмайсанми ҳали?

— Бу ерга тиқиб қўйишмаганида ишонардим.

— Бу ғирром ўйинни ўзинг танладинг. Иккита қайиққа икки оёғини қўйиб жон сақламоқчи бўлган пайтавафаҳмнинг аҳволи нима бўлади? Чатаноғи йирилиб ўлади, а? Сен Кобрага арз қилдингми, бўлди, Бугайга нимага ялтоқланасан, аҳмоқ! Бу ерга келиб қолганингдан қувонишинг керак. Чатаноғингни йириб ташлаши керак бўлган одамлар менга тегишли йигитлар эди. Менга хамюрт эканлигингни билишиб, маслаҳат сўрашди. Кимлигингни билмайман, қанақа аблаҳлигингни ҳам билмайман. Битта жойдан бўлганинг учун ўлигинг хор бўлмасин деб, жонингни сотиб олдим.

— Ўлгунимча кимдан миннатдор бўлар эканман, деб бошим қотиб турувди. Сизга кўл қовуштириб турарканман-да?

Бу илмоқли гапдан кейин Бўрон ғазабини жиловлай олмади: гулханни худди қилич каби чопиб ташламоқчи бўлгандай косов билан қарсиллатиб урди. Титроқ учқунлар мушак шодаси каби атрофга сачради.

— Миннатдорчилигингни пишириб е! Сен ўла-ўлгунингча менинг

кулим бўласан! Жонимга теккан куninг ўласан. Унгача яшайвер.

— Қиморда мени лақиллатганларни ўлдиришлари керак эди, ваъдаларини бажаришмади. Уларни ким...

— Овозингни ўчир! Кимни ўлдириб, кимни қолдиришни ўзлари билишади.

— Билишса билиша қолишсин. Қамоқдан чиққанимдан кейин менам нима қилишни ўзим биламан.

Бу сафар гулханни саваламай, косовни йигитга қараб отди. Йигит бу ҳаракатни кутганмиди, сергаклик қилиб, ўзини четга олди. Косов икки қадам наридаги кўлмакка тушиб, жизиллади. Бўрон бундан қаноатланмай, йигитга яқинлашди-да, ёқасидан бўғиб олди.

— Билмайсан!— деди ғазаб билан.— Икки қулоғинг билан эшитиб ол: билмайсан! Одамларнинг тақдирини ҳал қилишга ўғридан бошқа ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ! Сен мана шуни билсанг етарли. Ўғриларнинг бу қонунини ҳеч ким буза олмайди! Бундан буён қўлингда карта кўрмай. Биз қиморбозлардан нафратланамиз. Сен ғирромлигинг туфайли бизга рўпара бўлдинг'ми, бундан буён лақабинг "Ғирром" бўлади. Гўрингга шу лақаб билан кирасан.

***

1989 йил, Тошкент

Полковник Равшанов хонага кириб келганда бошлик телевизорда берилаётган хабарни диққат билан тинглаётган эди. Экранда аввал темир эритувчи печ оғзидан уфураётган аланга тили, кейин сал нарига тартиб билан териб қўйиган бир неча қоп кўринди. Сўнг қоплардаги гиёҳвандлик моддалар печ оғзига ағдарилгач, мухбирнинг ҳаяжонли овози янгради:

— Катта миқдордаги наркотик моддаларни республикамиз ҳудудидан олиб ўтишга уриниш шу тарзда ўз якунини топди. Жиноятчилар гуруҳини фош этишда республикамиз ички ишлар идоралари ходимларининг фидокорона хизматларини алоҳида таъкидлашни истар эдик. Милиция ходимларининг тинимсиз изланишлари натижасида гиёҳванд моддаларни олиб ўтишга уриниш, ҳуқуқшунослар тили билан айтилганда, наркотрафикка бутунлай барҳам берилди.

Бошлиқ бу гапни эшитиб, бошини чайқаганича истеҳзо билан кулимсираб, Равшановга қаради:

— Ана, дунёни титратиб турган наркотрафикни мухбир укамиз бир оғиз сўз билан яксон килиб қўя қолди. Биз бечораларга иш қолдирмади. Унинг гапига ишонсак, ер юзини ўргумчак тўридай чирмаб ётган "наркомафия" деган балойи офат ҳам колмабди.

— Оғиз билан иш битирадиганларни тезкор гуруҳга қўшиб қўйсак, уч-тўрт кунда наркотрафик нималигини билиб оларди,— деди Равшанов бошлиғининг фикрини давом эттириб.

— Қўйинг, билмай тургани ҳам маъқул. Оёғингиз тагида ўралашиб халакит беради,— бошлиқ шундай деб тугмани босиб, телевизорни ўчирди.— Бу ишимизни мухбир тугул идора ходимлари ҳам билмаслиги керак. Тезкор қидирувга доир таклифларингиз билан танишиб чиқдим. Асосан маъқуллайман. Лекин кутилмаган тасодифлар эҳтимоли назарга олинмаган,— у ўрнидан туриб, харитага яқинлашди-да, қандайдир нуктани қидиргандай, тикилганича бир зум жим қолди. Кейин гапини ўйчан тарзда давом эттирди.— Поездда ёки автобусларда ўтишга уринувчи майда наркокурьерларга чалғимаслигингиз тўғри. Бунақалар билан бошқа тезкор гуруҳ шуғулланаверади. Наркокурьерлар тоғлар орасидан янги йўл топадилар, деганингиз ҳам тўғри,— у кўрсатгич бармоғини харита бўйлаб юргизди.— Юсуфқора, Ҳўкизбурун, Қилкўприк орқали юриш ҳам қийин, ҳам хатарли. "Бу йўналишда милиция бўлмайди", деб ўйлашлари табиий. Лекин эски йўлдан ҳам воз кечмасликлари мумкин. Буни инкор этмаслик керак.

Бошлиқ ўгирилиб, "гапим маъқулми?" деган маънода Равшановга қаради.

– Яқин орада эски йўлдан юрмасликлари аниқ,— деди Равшанов режасидаги фикрини ҳимоя килиб.

— Нимага ишониб айтяпсиз, буни? "Илон изидан қайтмайди", демокчимасмисиз?

— Афғондаги ўзгаришлардан кейин улар бу йўлдан уч марта ўтишга уриниб, учинчисида тузоққа тушдилар. Олиб ўтишга мўлжалланган қорадорининг ярмидан кўпи изсиз йўқолди. Гу-

мондаги шахс сирли равишда ўлди.

— Ёки сирли равишда изсиз йўқолди, тўғрими?— деди бошлиқ унинг гапини бўлиб.— Ахир унинг ўлигини ҳеч ким кўрмаган-ку? Сибирдаги "зона"ларда оғзини очиб ўтирган ҳамкасбларимизнинг лаллайиши туфайли изсиз йўқолганларнинг уч-тўрттаси бурнингиз тагида пайдо бўлиб қолишса, довдираб юрманг, тағин.

— Буни ҳисобга олганмиз. Лекин аниғи: қорадори Ясситепа атрофида колгани аниқ. Демак, янгисини олиб ўтишдан олдин яширилганини топишга уринишади.

— Ҳар иккисини бир вақтда амалга оширишга ҳаракат қилишса-чи?

— Буни ҳисобга олганмиз.

— Мен бир масаланинг тугунини ечолмай гарангман. Билишимча, "Бўрон" лақабли ўғри қамоқдан чиқиб келиб, ўша томондан макон топибди. Рецидивистнинг тинч ўтиришига сиз ишонасизми?

— "Ўғрининг жойи қамоқда!" деган ақидасидан воз кечган бўлса, ишониш мумкиндир?

— Шунақами? Менинг эса ишонгим йўқ. Бошига тож кийдирилган ўғри ўзининг севган дунёсидан осонгина чиқиб кетмаса керак? Мени яна бир бошқа нарса сергаклантирди: Бўрон ўғри, Ўлат наркомафиянинг одами, Ғирром дегани қиморбоз. Учтови бир "зона"да ўтирган. Бу тасодиф эмасдир дейман? Қутулиб чиққач, иккитаси бир жойда топишишди, биттасининг тақдири бизга номаълум. "Қочишга уринганда ўлдирилди" деган маълумотлардан кейин қанчадан қанча жиноятчилар яна тирилиб қолганини унутмаслигимиз керак.

— Гумонингизда жон бор. Бунақа катта ишда таваккал қилинмайди. Тасодиф соясида пухта ишланган режа ётади.

— Бир ёрдамчи етарли, дейишингиз менга ёқмай турибди. Яна уч-тўрт ходимни сафарбар қилганимиз маъқулмикин?

— Одам кўпайса, хавотирлари ошади. Қобиқларини баттар қалинлаштириб олишади. Мен ёрдамчимга ишонаман. Зарурат туғилган вақтда қанча керак бўлса, шунчасини сафарбар қилаверасиз.

— Ҳайъат мажлиси тафсилотини эшитгандирсиз?— Бошлиқ шундай деб жилмайди-да, Равшановнинг елкасига қўл ташлади.— Мансабдан, унвондан пасайтирилишингиздан қувонганлар ҳам етарли экан. Ҳамма бошига кулфат тушишдан қўрқади-ю, лекин дўст–душманни ажратиб олиш учун ёлғон кулфатга дуч келишнинг ҳам фойдаси бўлар экан. Хуллас... сизга муносиб кўрилган "жазо" маъқулланди.

— Эшитдим. "Равшанов муносиб жазоланиши керак", деб анча жон куйдирибсиз. "Дўстингдан топ", деб бежиз айтишмаган экан,— деди Равшанов кулиб.

— Ҳа, бу сизга ҳозир кулгили туюляпти, мени эса оқибат ташвишга соляпти.

— Қанақа оқибат?

— Режа амалга ошиб, жиноятчилар қўлга олингач, сизни мукофотга тавсия қиламанми? Шунда одамларнинг кўзларига мунофиқ бўлиб кўринмайманми?

— Шундай бўлиши аниқ,— деди Равшанов, кейин муғомбирлик билан қўшиб қўйди:— Мунофиқ бўлиб кўринмасликнинг биттагина йўли бор: мукофотга тавсия этмаслик керак.

— Яхши таклиф,— бошлиқ жойига бориб ўтиргач, жиддийлашди,— очиғини айтсам, мен... "мунофиқ" дейишларига ҳам розиман.

БУРУНДУҚ

1989 йил, Одесса

Ўғрилар "Она Одесса" деб ардоқловчи бу шаҳар денгиз томондан эсаётган ҳузурбахш шабада бағрида ором олаётган дамда "Жаннат дарвозаси" аталмиш ресторанда зиёфат қизий бошлаган эди. Мазкур маишатхонадаги ишларга қараганда, "Дўзах дарвозаси" деб номлаш мантиққа мос бўлса-да, бу ҳақда негадир на меҳмонлар, на мезбонлар ўйлаб кўришади. Уч йил мобайнида икки марта ўт тушиб, ҳар бирида ўнлаб жонлар нобуд бўлгани бежиз эмасдир, ҳар ҳолда дўзахнинг нафаси келиб туриши ростга ўхшайди. Яна неча марта ёнғин юз бериб, яна қанча жонлар куйиб кўмирга айланишини Худо билади, ожиз бандаларга эса номаълум.

Соҳилдан икки терак бўйи баландликда жойлашган бу ресторан айвончасидан денгиз кафтдек кўриниб тургани учун, кўпчилик бир финжон қаҳва ичиш баҳонасида кириб, атрофни томоша қилиб ўтирарди. Бундай арзон–гаров мижозлар ғашларини келтирса ҳам, хизмат аҳли чидарди, совуқ қараш билан чекланарди. Қайси ресторан беш-ўн қаҳвахўрга хизмат қилиб барака топибдики, буларнинг иши юришсин? Ҳафтада икки-уч марта ёзилажак шоҳона дастурхонга қараган кунлари уларнинг кўзлари ҳам, чўнтаклари ҳам тўяди. Ўзлари чарчаб, тиззалари қалтираб қолса-да, нафслари ором олади. Не бахтки, энг очофат меҳмонлар ҳам дастурхонни қуритиб кетолмайди. Хизматчиларнинг бир-икки кунлик рўзғорига етарли сгулик қолади. Шунинг учун ҳам чаққон хизматчилар "бугун катта зиёфат" эмас, "бугун катта байрам", десалар ажабланмаслик керак. Бугун ана шундай байрам хабари билан иш бошлаган хизматчилар эрталабданоқ томошаталаблар ва қаҳвахўрлар йўлини тўсиб, ресторанда "Озодалик куни" эълон қилдилар. "Озодалик куни" деганлари ёлғон эмас, чиндан ҳам ресторан ёғ тушса ялагудек қилиб тозаланади. Буларнинг ишлари шунақа— ардоқли меҳмонлар уч-тўрт соат давомида ҳаммаёқнинг исқиртини чиқариб ташлашлари учун кун бўйи елиб-югуриб, тозалаб қўйишади.

Бугунги "Озодалик куни" белорусиялик "Тиртиқ" лақабли ўғрининг таваллуд тўйига аталганини хўжайинга яқин хизматчилар билади, бошқалари эса хабарсиз. Белоруссияликнинг нима учун ўз юртида эмас, Одессада зиёфат бериши сабабини билиш шарт ҳам эмас. Билишга қизиққан одам ажал фариштасига рўпара қилинмаган тақдирда ҳам, туғилганига минг пушаймон ейиши аниқ. Айни шу куни "Тиртиқ"нинг эмас, гуржистонлик Датонинг таваллуд айёми бўлганида, барча шарафлар унга аталган бўларди. Советлар Иттифоқи аталмиш мамлакатда илдиз отган тождор ўғриларнинг тўплантиси учун энг содда баҳона шу эди. Милициянинг каттасими ё кичикроғими қизиқиб қолса, эҳтимол, бу баҳонага кўниб ҳам қолар. Аслида, улар томондан жиддий хавф йўқ. Мамлакат катталари "қайта қуриш" билан овора бўлиб турганла-

рида милициянинг ўғрилар оламига тазйиқ қилишдан кўра, улар билан муросада, тўкин дастурхондан баҳраманд ҳолда тирикчилик ўтказишлари афзалроқ бўлиб қолган эди. Шаҳар милициясининг бундай тўплантидан розилиги ҳам бор: ўғрилар тўпланиб, йиғинларини ўтказиб, тарқагунларига қадар уларга биров "уйимни шипшийдам қилишди" ёки "машинамни ўғирлаб кетишди", деб шикоят қилмасди. Оқибатда, "Милициянинг фаоллик билан олиб борган профилактика ишлари туфайли кейинги ҳафтада жиноятчилик кескин камайди", деб шодлик ҳисоботини беришарди. Ўғрилар хатардан холи эканларини билсалар-да, "иштони йўқнинг ҳадиги чўпдан", деганларидай, эски одатларига хилоф қилмай, эҳтиёт чорасини кўриб кўйган эдилар.

Одессага биринчи марта келган Ғирром учун чорлов сабаби аҳамиятсиз. Аслида бу тўплантига у эмас, Бўрон чорланган эди. Ўғрилар орасида бошланган қитмирликлардан ғаши келган Бўрон чорловни дарров рад этишга журъат этмай, касаллигини баҳона қилиб, "ишончли шогирди"ни юборган эди. Бўроннинг қароридан икки киши қувонди: бири— Ғирром, иккинчиси— Капрал. "Инсон яхшилик таратиш учун туғилади", деган ҳақиқатдан анча нарида юрувчи икки одамнинг тил топишиши осон бўлади. Украина ўғрилари орасида ўз кўнглидаги мартабага етишолмагач, афюн оламига ҳукмрон бўлиш истагида юрган Капралга Ғирромнинг ёрдами керак эди. Аслида у ёрдамни Бўрондан кутган эди. Лекин тождор ўғри майда киссавурга хизмат қилишни ўзига ор деб билди.

Зиёфат аввалида кун тартибидаги биринчи арзимас масала— "Тиртиқ"ни табриклаш маросими ниҳоясига етгач, ярим кечада бошланиши мўлжалланган, ўзларининг тилида "сход" деб аталмиш тўпланти ишидан олдин таниш-билишларга ўзаро фикр алмашиб олиш имкони берилди. Бундан фойдаланган Капрал Ғирромни алоҳида хонага бошлади. Саккиз кишига мўлжалланган стол устида емак оз, ичимлик эса бисёр эди. Капрал гап бошлашдан олдин ниманидир ўйлагандай, шишалар ва кадаҳларни ғалати тартибда терди. Тепадан қаралганда харита чизмаси кўринди.

— Мен у жойларни билмайман. Билишни ҳам истамайман. Бу-

ларнинг орасидан молни қандай олиб ўтишни ўйлаб,— Капрал гапини узиб, шиша ва қадаҳлар орасидан бармоғини юргизиб, Ғирромга маънодор қарагач, яна давом этди,— сенинг бошинг оғрисин. Ўлат фойдаланган сўқмоқлар энди сенга ярамайди. Миллион пистирма қўйиб ташлангандир. Сен жуда қисқа муддат ичида янги йўл топишинг шарт. Бўронга кўпам ишонмагин-у, лекин унинг соясига айланиб, ҳар кадамини кузат. Молнинг қаердалигини Ўлат унга айтган бўлиши керак. У молга менинг пулим куйган, Бўроннинг ҳаққи йўқ. Сен биринчи галда,— "гапимни яхши англаяпсанми?" деган маънода унинг кўзларига тикилди,— Ўлатнинг ё ўлигини, ё тиригини топишинг керак.

Кутилмаган бу топшириқ Ғирромни таажжубга солди:

— Ўлат? Тирик деб ўйлайсизми?

— Машина ичида ёниб кетганига ментлар ишонишгандир, лекин мен ишонмайман, чунки ўликни кўрганим йўқ,— у шундай деб битта шишани ётқизиб қўйди-да, яна давом этди:— Ўлат ўладиган ландовур эмас, ўлдирадиган одам эди. Ментлар куйиб кўмирга айланган ўликни кўришган. Агар Ўлат қочиб қолган бўлса, менга унинг тириги керак эмас,— Капрал ҳамсуҳбатига синовчан қараганича давом этди:— Бу ердан чиққач, сенга бир нарса совға қиламан, ёдимга сол. Ўлатни тирик кўрсанг ишга соларсан. Тушундинг, а? Ўлатнинг тириги керак эмас! Бизнинг ишимизда хиёнат қилган одам ўша дақиқадаёқ ўлган бўлади. Сен менга Ўлат яшириб кетган молни топиб берасан.

— Мол... кўпмиди?

— Ҳарҳолда бутун Украинани бўлмаса ҳам, ярмини бирон йил гуллатиб туришга етарди. Топсанг, фойдасига шерик бўласан.

— Тенг шерикми?

Ўғрилар оламига бегона одамнинг тенг шерикликдан сўз очиши нодонлик эди. Агар Ғирром шу атрофдаги ўғриваччалардан бўлса, бу даъвоси учун ҳеч бўлмаса бир-икки тепки билан сийланарди. Капрал Бўроннинг вакилини ҳақорат қила олмаслигини билади. Энг муҳими, агар Ғирромни қўлдан чиқарса, у томонлардан яна бирон-бир ишончли одамни якин орада топа олмаслиги-

ни ҳам билади. Одамни қидириб топгунича Ўлат беркитиб кетган қорадорини кимдир топиб, уни доғда қолдириши ҳеч гап эмас. Мана шуларни билгани учун ҳам тепиб юборишдан ўзини тутди. Ғазаби қўзиган бўлса-да, сурбет меҳмонига қараб, истеҳзо билан кулимсиради:

— Сен ҳали тенг шерик бўлиш даражасига етмадинг. Лекин қўлингга тегадигани ёмон бўлмайди...

Капрал шундай дегач, хуштак чалганича олтита қадаҳни қатор териб, бошига битта шиша қўйди. Ғирром бир миллион рақами ҳосил бўлганини кўриб, худди бу пулни ҳозир оладигандай ҳаяжонланди. Чўнтагига беихтиёр қўл солиб, икки картани чиқарди-да, бармоқлари орасида усталик билан айлантира бошлади. Унинг чўнтакда ҳамиша икки "Туз" олиб юришини билмаган Капрал ҳаракатидан ажабланди. Ғирром эса пул санашга ҳозирланган-дай, "Нақдми?" деб сўради.

Капрал яна бир тепки билан сийланишга арзийдиган бу саволга жавоб бермади. "Аҳмоқроқмисан?" деган маънода беписанд қараб олди. Ғирром эса бу қарашнинг маъносини тушуниб, изоҳ бера бошлади:

— Бу иш осонмас. Олдиндан анча харажат қилиш керак. Балки унча-бунча одамларни сотиб олишга ҳам тўғри келар...

— Аванс сўрамоқчимисан? Авансни бошқачароқ тарзда бераман. Сен битта самолётни кира қилиб, сотиб олишинг керак бўлган икки юстами, уч юстами одамингни Одессага олиб келасан. Кира ҳақи ҳам, теплоход ҳам мендан. Бир ҳафта Қора денгизда маишат қиласанлар. Иложини қилиб, Бўронни ҳам олиб кел. Унинг Ўлат билан муносабати яхши эди. Юрагини ғижимлаб бўлса ҳам, сирини билиб олишинг шарт.

Тўпланти баҳонасида гаплашиб оладиган гаплари шулардан иборат эди. Соат ўн иккига занг урганида катта даврага чорландилар. Икки доира шаклида қўйилган столлар атрофидан тўпланганларнинг ҳар бирлари ўз мартабаларига қараб, жой олдилар. Кичик доирани тождор ўғрилар эгаллашди. Бўрон учун шу даврадан жой ажратилган эди. Унинг ўрнига келган Ғирром бу даврага яқинлаштирилмади, Бўроннинг ўрни бўш қолдирилиб, унга пойгакдан жой тегди.

Бир туякаш ўлар олдидан яқинлари билан рози–ризолик тилагач, кўп йиллик ҳамроҳи бўлган туядан ҳам розилик тилабди. "Баъзан сени ноҳақ калтаклагандирман ёки вақтида таомингни беролмагандирман, жонивор ҳам Қиёматда ҳақини айтар экан, сен мени айблама, кечир", деганда туя тилга кириб дебдики: "Эй хожам, ҳақми ё ноҳақми урган бўлсанг ургандирсан, ранжимайман, очликка чидамли килиб яратилганман, бу борада сендан гинам йўқ. Аммо... бир камчилингни ҳечам кечира олмайман". "Нима экан, айт", деб ялинибди туякаш. "Сен менинг бурнимни тешиб, бурундуқ солдинг, азобига чидадим. Бурундукка арқон солдинг, бунга ҳаққинг бор эди. Аммо... арқоннинг бир учини олдинда бораётган эшакнинг тўқимига боғлаб қўйдинг. Шаҳарга мени ўша яғир эшак бошлаб кирарди, мен бу иснодга чидолмай, ёниб кетай дердим. Эшакка тобс қилиб қўйганингни ҳеч кечиролмайман", деб хожасини аросат ўтига ташлаган экан.

Бу ҳикматни Ғирром эшитмаган, билмайди. Эшитганда ҳам идрок қилиши қийинроқ. Туя-ку, ночор эди. Бурни тешилиб, бурундуқ солинишига қаршилик қила олмайди. Лекин одамзод кўп ҳолларда ўз бурнини ўзи тешиб, кўринмас ип ўтқазиб, бир учини кимгадир тутқизиб қўяди. Ишонгани уни етаклаб юриб, окибат жарга қулатганида тақдирини лаънатлай бошлайди. Одессага катта умидлар билан келган Ғирром шундай нодон кимса тупуриб ташлаган тупукни ялаб олди. Бурнига ўзи бурундуқ солиб, ипнинг учини Капралга тутқизди. Вақтики келиб, боши тошга тегиб ёрилганда у тақдирини эмас, "Капралга мени сен рўпара қилгансан", деб Бўронни лаънатлайди.

Бўрон эса... унинг бу ҳолатини кўради-ю, "баттар бўл!" деб ҳузурланади.

Бу лаззатли дамларга қадар ҳали анча вақт бор. Ҳозир янги иш бирлиги ясаган Капрал билан Ғирром Одессанинг ҳузурли кечасида маишат қиляпти. Бундан мингларча чақирим узокликдаги тоғлик қишлоқдаги пастқам уйда эса ночор киши либосидаги Бўрон режаларини амалга оширишни ўйлаб, юлдузли осмонга тикилиб ётибди. Капралнинг бу томонларда илдиз отмокчи экани унга маълум. Ўлат айтмаган тақдирда ҳам, унинг кимлигини Бўрон билади: майда ўғри-

лигича қолиб кетган, гарчи қамалмаган, тож кийишга арзирли бирон бир ишни қойиллатиб қўймаган бўлса-да, уч-тўрт юртдошларини қўлга олиб, ўғрилар оламининг шарафли мартабалари насиб этилганди. Бундай номардлик олдин ҳам учраб турган бўлса-да, ўғрилар оламининг қонунига ўзгартиш киритишга қарши бўлган Бўрон Капралнинг тож кийишини қабул қилмаган эди. Шу боис ҳам унинг бу томонларда илдиз отиши у ёқда турсин, қадам босишига йўл қўймаслик чораларини кўраётганди. Бир пайтлар Ўлат унинг қармоғига илиниб адашган. Лекин лақиллатиш чорасини қилишга улгурган. Бироқ Капрал ҳам анойи эмас, молнинг йўқолганига ўлаколса ишонмайди. Жонини гаровга қўйиб бўлса ҳам, топишга уринади. Уринса урина қолсин. Унга Ғирром ёрдам беради. Бўрон эса четдан кузатиб, пайт пойлади. Иккита аҳмоқ бирлашса, бирон ахлатхонадан тешиб чиқар...

Покиза осмон чиройига кўз тикиб ётган Бўрон шуларни ўйлайди. У само гўзаллигини ҳис қила олмайди. Шоирларга ўхшаб "юлдузлар ҳовучимга тўкила қолсайди", деб орзу ҳам қилмайди. Агар юлдузлар тилла тангаларга айланиб устига ёғилса, эҳтимол, кўнгли тўлар. Эҳтимол... бунча кам, деб ўксинар...

Теварак қора, осмон ҳам қора, фақат унинг қоронғи тубида қозон тагидаги майда учқунларга ўхшаган бири ёруғ, бири хира юлдузлар милтиллайди. Бу осмонга тикилиб ётган одамнинг қора кўнглида ҳам шу юлдузлар мисоли милтиллаётган ният учқунлари бор. Қай бири кимгадир, ожизроқ бўлса-да, яхшилик нури сочади, қай бири кимгадир зулм алангасини уфуради... Буниси Худогагина маълум.

КУЯКАПАЛАК

1989 йил, Ясситепа

Осмонўпар тоғ чўққилари кўриниб турган бу жойларни яқин-яқингача "Будённийобод" деб юритишарди. "Қайта қуриш"нинг "ошкоралик" шабадаси тоғлар билан ўралган бу ерларга ҳам етиб келгач, асосан муаллимлардан иборат зиёли аҳли аввалига кўркиб-

37900

қўрқиб, кейин дадилроқ равишда номни ўзгартириш зарурлигини гапира бошладилар. Кейин катта-кичик манзилларга қарата мактублар карвони жўнатилаверилди. Совет маршалининг бу жойни қанақасига обод қилганини ёшлар билишмайди, бу ҳақда ўйлаб ҳам кўришмайди. Кексалар эса шопмўйлов суворийнинг қилич ўйнатиб келганини, салла ўраган киши борки, "босмачи" гумон қилиниб чопилганини унутмаганлар. Номни ўзгартириш ташаббусини бошлаган тарих муаллими дастлабки мактубига шуларни ёзган эди, лекин кўпчилик мулоҳаза қилиб, "аждаҳо кучдан кетаётган бўлса ҳам, ҳали тирик, оғзидан ўт пуркаб куйдиришга курби етади, куйиб кул бўлмайлик", деган хавотирда фикрларини силлиқлашди. Қўшни районда Будённий номида илғор колхоз борлигини, кичкина қишлоқ бу улуғ одам номига нолойиқ эканини дастак қила келишди. Қайсидир идорада бу фикр маъқул келиб, жойнинг эски номи "Ясситепа" тиклаб берилди. Орадан кўп ўтмай, раисликка сайлов бошланганида, колхоз аҳли икки номзоддан бирини танлай олмади-ю, хўжаликни иккига бўлиб, бирига бошқа бир маршал "Ворошилов" номини бера колишди. Ясситепаликлар бундан кулишди-ю, "вактида ҳаракатимизни қилиб олган эканмиз", деб ўзларининг ишларидан мамнун ҳам бўлишди.

Бу ерликлар "шаҳар" деб ардоқловчи район маркази ҳам ўзгаришлар баҳонасида "Қўтирқўчқор қишлоғи" деган нохуш номдан қутулиб, "Ясситепа" атала бошланди. Аслида Ясситепа қишлоғи бу марказдан йигирма чақирим нарида. Бу жой Советнинг давлат чегарасида жойлашган бўлмаса ҳам, яқинлиги бор. Бир томонга юрилса, Боботоғ орқали чегарага етилади. Яна бир томони Ҳисор... Шунинг учун ҳам "чегарага жойлашмаган", дейиш унча тўғри эмас. Афғонда уруш бошланганидан кейин, айниқса у томондан афюн олиб ўтиш бошлангач, Ясситепа атрофлари эътиборли идораларнинг назарига тушган. Бу ерга кўп миқдорда чегарачи аскарлар ёки милиция ходимлари ташланмагани билан, мартабали одамларнинг келиб-кетишлари фаоллашганини аҳоли сезиб туради.

Қамоқдаги "яхши хулқи" учун муддатидан илгари озод этилган Бўрон бу сафар Россия томонларда санқиб юрмай, тўғри Ясси-

тепага келди. Район милициясига кириб, рўйхатдан ўтаётганида "Ўзим Магаданда туғилганман, аммо отам ясситепалик, умримнинг колганини шу қишлоқда ўтказаман, хотиржам бўлинглар, эски ҳунаримни Сибирга ташлаб келдим", деб оғзаки изоҳ берди. Ҳужжатларда маълумот бўлмаса-да, ходимнинг бу изоҳга осонгина ишона қолгани сабаби бандага маълум эмас. Аслида, Бўрон "Отам ясситепалик", деб алдамаган эди. Миллионларча одамлар ёзган таржимаи ҳолларида "зиёли оиласида туғилдим" ёки "хизматчи оиласида" ёинки "ишчи оиласида" деб ёзади. Бўрон туғилганда унинг отаси ҳам, онаси ҳам тилла конида ишларди. Лекин улар "кончи" ёки "ишчи" деб аталмасди. Уларнинг мартабаси "халқ душмани, жиноятчи, маҳкум" эди. Бўрон таржимаи ҳолида "халқ душмани оиласида туғилдим", деб ёза олмасди. Туғилганлик ҳақидаги гувоҳномасида отасининг исми кўрсатилиши керак бўлган сатр бўш эди. Насаби ҳам она томонники эди. Отаси "бўйнимга қўйилган туҳмат айблари оғир, кейинчалик ўғлим мен учун жабр чекиб юрмасин", деган хавотирда унинг ҳужжатини шундай расмийлаштирган эди.

Район милициясига тақдим этган ҳужжатлари унинг гапларини тасдикламаса-да, чўнтагидан таралган кўнгилни қитикловчи сас туфайли унга монелик бўлмади. Аслида, "совет граждани" бўлгани сабабли истаган жойидан қўноқ топишга ҳақли эди. Бу борада милициянинг у-бу деб ғашлик килишига ўрин йўқлигига карамай, эҳтиёт чорасини кўриб қўя колди. Бу чўнтак деганлари ўз сеҳри билан кимларнинг нафсини қондирмаган, кичик лейтенантнинг кўнглини хушлаш қийин эканми? Бўрон асли кимлигини бу ерда овоза қилмади. Қишлоқ четида бир уй сотиладиган экан, дарров харидор бўлди. Шу уйга отасининг киндик қони тўкилганини билганда ҳам сир бой бермади. Уйга нисбатан оғилхонани эслатувчи бу жойни макон тутиб, худди зоҳид сингари кун кўра бошлади. У бундан баттар уйда туғилиб ўсгани учун шароитга осонгина кўника қолди. Нозик идораларнинг кўзига "текинхўр" бўлиб кўринмаслик мақсадида молхонани кенгайтириб, кичик ферма ташкил килди. Молбоқарларни, соғувчиларни ишга

ёллади. Ўн беш йил аввалги кўчкидан кейин ташландиқ бўлиб қолган ялангликни боғ қилиш тараддудига тушди. Молбоқарларини ишга солиб, тепаликдаги булоқ кўзини очдириб, сувни шу томон бурди. Баргрезонда қамоқдан чиққан Ғирромни ҳам шу томон чорлади. Тўғри, Ғирром бу ёққа дарров келмади, аввалига шаҳарда кооператив ташкил қилиб, ишни юритгач, Ясситепада шарбат цехи очди. Бўрон мақсадини очиқ айтмагани билан Ғирром бу томонларда катта ишлар борлигини сезгани учун, унинг айтганини икки қилмади.

Бир ҳафта илгари у Одессага кетган эди, бугун қайтди. Ясситепага шом қоронғисида кириб келиб, тўғри Бўронникига йўл олди.

Қоронғи кеча ҳукмидаги ялангликни олов учқунлари ёритиб турибди. Лекин бу учқунлар гулхан пойидан эмас, битта чойнак қўйишга мўлжалланган икки ғиштдан иборат омонат ўчоқдан сачраяпти. Қорайиб кетган кумғондаги сув қайнаб жўмракдан тошди. Тўнка устида ўтирган Бўрон бир қути чойни очиб, қумғонга ҳаммасини ташлади. Сўнг эски сочиқни қўлига ўраб, қумғонни олди-да, берироққа қўйиб, сувнинг қайноғи ўлишини кутди. Кейин қорайиб кетган чойни алюмин кружкага қуйди. Чой лаб қуйдирмайдиган даражада совугач, бир-икки хўплам хўриллатиб ичиб, нафсини ором олдирганидан кейингина Ғирромга қаради. Иккита картани бармоқлари орасида чаққон ўйнатаётганини кўриб, кошларини чимирди:

— Менинг олдимда картангни ўйнама, деб минг марта айтаман-а!— деб тўнғиллади.

— Бу менинг асабимни мустаҳкамлайди. Ўйлайдиган ўйларимни пишитади. Ғашингиз келавермасин. Ундан кўра "зиёфатга қандай бориб келдинг?" деб сўранг.

— Сўрамасам ҳам айтарсан?

— Албатта. Қайсарлик қилмай, ўзингиз боришингиз керак эди. Сизни сўровчилар кўп бўлди. Оғайниларингиз сизни қўмсашяпти. Мен ўрнингизни боса олмас эканман. Лекин совғангизга ҳамма беш кетди. Ҳадеб суриштираверишгандан кейин "бир кампирнинг этагига ўралашиб қолганлар, чиқолмаяптилар", дедим.

Илм одамлари нур тезлигини биринчи ўринга, товушникини

эса ундан кейинроққа қўйишади. Олимлар ўғрилар оламидаги хабарнинг эгасига етиб бориш тезлигини билмаганлари, ҳатто тасаввур ҳам этолмаганлари учун шундай ўйлашса керак. Билишса, нур тезлигини эҳтимол иккинчи ўринга қўйган бўлишармиди...

Бу тезликни Ғирром ҳам билмас эди. Капрал билан бўлган учрашуви бу овлоққа ўзидан аввал стиб келиши мумкинлигини ўйлаб ҳам кўрмаганди. Яхшики, учрашувда бўлиб ўтган гаплар ипидан игнасигача етказилмаган. Бўлмаса, Бўрон уни қовоқ уюб қаршилаш билан чекланмас эди. Бўроннинг чефир чойини дамлаб ичишдан мақсади ғазабини бироз тизгинлаш эканини Ғирром сезмади. "Картангни ўйнама!" деб тўнғиллаш ғазабнинг битта чўғини отиш учун баҳона эди. Ғирромнинг кейинги гапидан кейин ғазаб оти тизгинга бўйсунмай қолди. Бўрон кружкадаги чойни унга сепиб юборди. Ғирром ўзини четга олишга улгурмади.

— Пахан, ҳазиллашдим,— деди у ўзини оқлашга тушилиб.

— Мен билан ҳазиллашишга ёшлик қиласан, бола. Яна қанақа гаплар топиб келдинг?

— Одессалик Капрал эсингиздами? Менга зўр совға берди,— шундай деб пиджагининг ич чўнтагидан оқ тўппонча чиқариб, Бўронга узатди. Бўрон бир тўппончага, бир Ғирромга қаради-ю, қўл узатмади.

— Капрал сенга ажал совға қилибди. Ит искаб тополмайдиган жойга беркитиб ташла. Бутунлай йўқотсанг яна яхши.

— Пахан, қуёнюрак бўлиб қоляпсиз, десам, чойнинг қолганини сепиб юбормайсизми?

— Гап қўркишда эмас. Атрофингга кўзларингни очиб, яхшилаб кара. Тўппончани қўлга олишга улгурмай гўрга кириб кетишинг мумкин. Сен аҳмоқсан. Капрал билан ош-қатиқ бўлма.

— Тож кийган ўғрилар орасида Капралдан бошқа обрўлилари қолмабди.

Бу гап гўё заҳарли ўққа айланиб, Бўроннинг ғашланиб турган юрагига санчилди. Ўрнидан сакраб туриб, Ғирромни бўғиб олди. Бўроннинг Капралга муносабатини билмагани учун Ғирром унинг бу ҳаракатига тушунмай, довдираб қолди.

— Ким тож кийибди?— деди Бўрон уни силтаб.— Капрал качон тождор ўғри бўлибди! Унга ҳеч ким бу мартабини бермаган. У ҳеч қачон тождор ўғри бўла олмайди! Ўғрилар битта қанжиқнинг ифлос бошига тож кийдирадиган аҳмоклар эмас! "Капрал" нима дегани, биласанми ўзинг? Ҳарбийдаги энг паст даража, ҳа! Қўлингдан келса, камида генерали билан теппа-тенг гаплаш, пастқашга қайишдингми, ўзинг хам оёк остида хорланиб қолаверасан.

Бўрон уни қўйиб юбориб, хумордан чиққунча бўралаб сўкди-да, жойига бориб ўтирди. Ғирром унинг совушини кутиб, бироз индамай турди. Кейин ўзининг ҳақлигини исботлаш мақсадида гап бошлади:

— Сиз отам давридан қолган эски пахталарни титяпсиз. Дунё ўзгариб кетган. Ўғриларнинг худоси ҳам энди бошқача эмиш.

Бўрон алюмин кружкага яна чой қуйиб, совушини кутмай, учтўрт хўплади. Кейин Ғирромга қарамай, қўлига косов олиб, икки ғишт орасидаги чўғни титди. Бу сафар учқунлар шодаси шиддат билан отилиб чиқмади. Бўрон ишидан завқ ололмай бироз жим ўтиргач, энди пастроқ овозда деди:

— Ҳей, келиб-келиб сен аҳмоқдан ақл ўрганаманми? Дунё ўзгарди, деяпсанми? Худоси ҳам ўзгарибдими? Бўлса бордир. Лекин худоси ўзгарса ҳам, ўғриларнинг қонунини ҳеч ким, ҳеч қачон ўзгартирмайди. Бир марта қанжиқлик қилган ўла-ўлгунича қанжиқлигича қолаверади. Сен неча йилдан бери атрофимда ўралашиб юрган бўлсанг ҳам кимлигимни ҳалигача билганинг йўқ. Сен Капралга маҳлиё бўлиб қолдингми? У қўлингга тўппонча бериб, гўрингни қаздириб қўйибди. Унинг мақсадини сен билмасанг, мен биламан. Сен аҳмоқ, илоннинг пўстидан кўзларинг қамашиб, тилига лаб чўзиб келдингми?

Бўроннинг шашти пасайгани кўнглига хотиржамлик бериб, Ғирром унга яқинлашди-да, рўпарасидаги бўш тўнкага омонат ўтирди.

— Ҳозир энг зўр тижорат "наркота"ники экани бутун дунёга маълум,— деди у билағонлик билан.— Битта цехга тўймай қолдим. Мен катта завод қуришим керак. Германиядан асбоб-ускуна олиб келишим керак. Қўл билан берганга қуш тўймайди.

— Сен корадори билан тўйиб, баланд учмоқчимисан?— деди

Бўрон киноя оҳангида.

— Албатта. Эркинлик ўша учишга боғлиқ бўлиб қолди. Битта ашула бор-ку: "Осмондаги тузоқ нима, билмагай".

— Тўғри, осмонда тузоқ йўқ, лекин осмондагини бира тўла сочма ўқ билан уриб туширишади. Битта патинг ҳам омон қолмайди. Сен учолмайсан. Бир амаллаб учиб чиқсанг ҳам кейин қўна олмайсан. Учишни орзулаган қурбақанинг аҳволи нима бўлганини эшитмаганмисан?— Бўрон шундай деб истеҳзо билан кулимсиради.

— Ваҳима қилманг. Менинг ҳозирги вазифам унчалик қийин эмас,— деди Ғирром ишонч билан.

— Сезиб турибман. Молни бу чегарада олиб, нариги чегарага етказиб берасан. У ёғи уларнинг иши. Шунақами?

— Ҳа.

— Мен сени "барон"лик тахтини эгаллаб бўлибсан, деб ўйлабман. Бор-йўғи пачоқ курьер экансан-ку? Сендан олдин бу ишни қилган дастёрнинг ўпка–жигарини мозор қуртлари еб адо қилиб бўлгандир.

— Ўлатни айтяпсизми?

— У бостириб кирган жойда чумоли ҳам омон қолмас эди. Шунинг учун унга "Ўлат" деб ном беришганди. Ўлатнинг олдида сен чивинсан.

— Пахан, битта гап билан бировни осмонга ҳоким қилиб қўясиз, бошқанинг пачағини чиқариб, ерга кирғизворасиз-а. Майли, мен чивин бўла қолай. Ўйнашимнинг катта дадаси ўлиши олдидан "бургут қила олмаган ишни чивин эплайди", деган экан. Битта капалак ухлаб ётган арслоннинг бурнига қўниб уйғотиб юборибди. Арслон наъра тортиб, капалакни сўккан экан, у жинқарча бўш келмай, "катта кетаверма, истасам пўстагингни қоқиб оламан", дебди. Арслон уни жиннига чиқариб, ҳайдаган бўлибди-ю, яна уйқуни ураверибди. Бир маҳал уйғониб қараса, қип-яланғочмиш, устида бир тола ҳам жун қолмабди. Унга дўқ қилган жинқарча куякапалак экан...

Ғирром ўзининг гапидан ҳузурланиб, кулди. Ҳикматнинг маъноси маъқул келган бўлса-да, айтилиш оҳанги Бўронга ёқмай,

ғўлдираганича сўкиниб қўйгач:

— Буни ҳам ўйнашингнинг катта дадасидан эшитганмисан?— деди истеҳзо билан.

— Ҳа-да, ўлишидан олдин гапдон бўлиб кетган экан, бир-икки китасини аввал ҳам айтувдим-ку?

— Тилингдан илиниб қолмагин тағин? Ўликни эслайверсанг, чақириб олар эмиш.

— Энди, паҳан...

Ғирром масхара оҳангини давом эттирмоқчи эди, Бўроннинг қаҳрли овози унини ўчириб қўя қолди.

"У бостириб кирган жойда чумоли ҳам омон қолмас эди", деган гапни Бўрон ўзи тўқимаган эди. Буни қамоқ лагерида эканида Ўлат ўзини ўзи мақтай туриб айтганди. Шунда Бўроннинг ғаши келиб, "юриш-туришингга қараб, чумолини қийратишингга ишондим", деб пичинг қилганида Ўлат ўзининг зўрлигига уни ишонтириш учун "уч марта Афғонга ўтиб, мол олиб келганман, советнинг аскарлари оғзини очиб қолаверган", деган эди. Бўрон эса буни ҳам масхара илгагига илиб, "чегарадан ҳар куни юзта эшак ўтаркан, сениям ўшалардан бири деб индашмагандир", деганди. "Сен зўр эмас, овсарсан, зўр бўлганингда бу ерларда итпашшаларга таланиб юрмасдинг", деган маломатни эшитгач, Ўлат қизишиб, сиринг бир қисмини очиб қўйган эди. Молнинг катта қисмини яшириб, озгинаси билан атай қўлга тушганини айтгач, Бўрон уни ўз паноҳига олди. Ҳозир ўша учрашувни эслаб, Ғирромга синовчан қаради:

— Шундай одам эплай олмаган ишни қотириб ташлайман, деб ўйлаяпсанми? Сен куякапалакка ем бўлмайсан, кафанга ҳам етишолмай қолишинг мумкин.

— Менинг гўрга тушишим сизни кўпам ташвишга солмаса керак, деб юрардим. Ҳаддан ташқари куюнишингизга ҳайронман?

— Битта ўзинг тушсанг майли эди...

Бўрон шундай деб жимиб колди. У Ғирромнинг Капрал билан алоҳида хонада гаплашгани ҳақидаги хабарни эшитибоқ, уларнинг мақсадини англаган эди. Ғирромнинг Капрал билан аввал-

дан танишлигини ҳисобга олмаган экан. Уларни Самарқандда ўзи таништирган эди. "Танишган-у, бир-бирини унутган", деб адашди. Капрал таклифига Бўрондан рад жавобини олгач, Ғирромга қармоқ ташлаган эди. Бўрон лақма балиқ – Ғирромдан эмас, балки ўзининг эътиборсизлигидан ғазабланди.

Ўша хабар таъсиридами, ҳарҳолда ғалати туш кўрди. Тушни "ғалати" демаса ҳам бўлади, чунки карцерда учратган одамни, унинг гапларини унутмаган, дамодам эслаб туради.

Охирги қамоқдан чиқиш арафасида "зона"даги сибирликлар билан европаликлар мартаба талаша бошлашди. Бўрон уларни муросага келтиришга уринса-да, орада уруш чиқиши аниққа ўхшаб қолди. Урушни у боши бузуқлар бошлаб, ғалвага ўзи қолиши мумкинлигини ўйлаб, бошлиқ билан келишгач, ўзини четга олди. Лагерда барчага сўзи ўтадиган тождор ўғрининг кутилмаганда карцерга тушиши урушга тайёр турганларни гангитиб, тинчланишни маъқул кўришди.

Маҳкумлар "беш юлдузли люкс меҳмонхона" деб номлаган икки кишилик зах ва совуқ хонада бир ўзи уч кун ўтирди. Тўртинчи куни оғир темир эшик очилиб, оёқда аранг турган маҳкум кўринди. Ўзи остона ҳатлай олмагач, соқчи уни итариб юборди. У гандираклаганича икки қадам босиб, кейин юзтубан йиқилди. Бундай манзара янгилик бўлмагани учун ҳам, темир каравотида ўтирган Бўрон ҳаракатсиз танага эътиборсиз қараб қўйди. Тана қимирлайвермагач, ўрнидан турди-да, тирик ё ўлик эканини билиш учун унга яқинлашиб, энгашди. Мижжаларини қайириб қаради, бўйин томирига кафтини қўйди. Сўнг эҳтиётлаб кўтариб, каравотга ётқизди. Унга ёрдам беришни истаган тақдирда ҳам ҳозир қўлидан ҳеч нарса келмасди. Шу боис, юзига сув сепиш билан чекланди. Маҳкумнинг киприклари қимирлади-ю, аммо кўзлари очилмади. Инграб, кейин яна жимиб қолди. Икки соатдан кейин чалажонда ҳаёт нишоналари кўринди. Кўзларини очиб, ҳаракат қилишга урингач, Бўрон уни темир каравотга суяб ўтқазиб қўйди. Кечки овқат киритилганда, гўштсиз шўрванинг сувидан бир-икки қошиқ ичирди. Маҳкум кечаси билан инграб, Бўронга уйқу бермади. Калтак зарбидан мўматалоқ бўлган лаблари оғриб, нонушта ҳам кила

олмади. Бўрон идишларни туйнукдан қайтариб бергач, маҳкум унга тикилиб қараб, заиф овозда сўради:

— Сиз... кимсиз?

— Ким бўлардим, ўзингга ўхшаган бир одамман,— деди Бўрон совуқ оҳангда.

— Менга ўхшаган? Йў-ўқ, менга ўхшаган бўлишингиз мумкинмас,— деди маҳкум.

— Нега энди?

— Мен қасоскорман. Мени Саратовнинг каттаю кичиги ҳимоя қилди. Лекин барибир қамашди. Ўғлим Афғондан тирик қайтган эди. Лекин шаҳардаги наркоманларга аралашиб қолибди. Афғонда ўқ олмаган боламни қорадори олиб кетди. Мен қорадори сотувчиларнинг изига тушдим. Каттасини пойлаб туриб, машинада ўтирганида бошини болта билан чопиб ташладим. Бир томчи ҳам қон чиқмади... Унинг ўзи ҳам гиёҳванд экан. Кўпроқ олиб, машинасида ўлиб қолганини мен қаёқдан билай? Экспертиза қорадоридан ўлганини ёзиб берса ҳам, қотилликни бўйнимга қўйишди. Мен ўлган одамнинг қотилиман. Шунақасини эшитганмисиз? Қизиқ, а? Бу ердан тирик чиқсам, қолганларини ҳам топиб, битта-битта қиймалаб ташлайман. Мол ўғрисини қамашади, жон ўғрисини-чи? Ахир бор-ку, жон ўғрилари? Жон ўғриларини чопиб ташлаш керакми ё йўқми?

— Сен бу ердан эсон-омон чиқиб кетишни ўйла. Ёмон гирдобга тушибсан. Жон ўғриларининг қўли бу ерга ҳам етиб келади.

— Хўп, мен бу ерда ўлсам ўларман. Лекин яна битта, йўқ, ўнта, ўн мингта қасоскор чиқмайдими?

— Билмайман.

— Бошқаларни билмасангиз ўзингиз-чи? Болаларингизнинг ўлаётганига индамай қараб тураверасизми?

— Менинг оилам ҳам, ўлигига куядиган болам ҳам йўқ.

Маҳкум Бўроннинг бармоғидаги узук тасвири туширилган татуировкага кўзи тушди-ю, унинг кимлигини англаб, енгил титради. Лекин сир бой бермай, бироз хавотирли оҳангда гапини давом эттирди:

— Оилангиз йўқлиги, болангиз йўқлиги тушунарли. Виждонингиз ҳам йўқми?

Ўлай деб ётган бу одамнинг гапи Бўронни титратиб юборди. Одатда ноҳақ гапни эшитган одам ғазабланади. Лекин ҳақ гап ҳам кишининг баданини илма-тешик қилиб ташлайди. Бўронга виждон эслатилганда у ўзини тута олмай, бақириб берди:

— Ҳали сен бу ерга виждон излаб келдингми? Менга қара, виждонли одам, ўликнинг калласини чопиб ташлашни сен ҳали виждон деб юрибсанми?

Маҳкум айтиб қўйган ҳақ гапидан уялгандай аста кўзларини юмди. Бўрон яна бақириб, хумордан чиқиши учун ундан гап кутди. Лекин унинг лаблари қимирламади. Кўзлари ҳам очилмади. Қорадори сотувчиларни бир-бир топиб, чопиб таплашни ният қилган жабрдийда ота ўзи танимайдиган ўғрига виждон ҳақида гапира туриб жон берган эди.

Бўроннинг кўз олдида кўп одам ўлган, лекин буниси хотирасига михланиб қолган. Баъзан кундузи ҳам бирдан эсига тушиб қолади, тунлари тушида кўради. Нимага бундай бўлаётганини билолмайди.

Бугун ҳам эслади...

Ҳозир катта кетаётган Ғирромга ўша одамнинг қисматини айтмоқчи бўлди-ю, "барибир фаросати етмайди", деган қарорда тилини тийди. Бир оз жим ўтиргач, яна гапира бошлади:

— Бир одам менга: "фарзандлари қорадоридан нобуд бўлган ота-оналар қўлларига болта олмасалар ҳам қарғайдилар. Милисадан қочиб қутилишинг мумкин, қарғишдан қутула олмайсан", деган эди. Ақлли гап-а? Қарғишдан қутулиш мумкин бўлса, Ўлат қутуларди.

— Ўлат қутулиб кетган бўлса-чи?

— Довдирама, у куйиб кетган.

Ғирром "шундаймикин?" деган маънода истеҳзоли жилмайди, аммо эътироз билдирмади.

— Ўлат ким билан ишлашни билмагани учун куйди. Ўлатга кун бермаганлар энди менга ёрдам беради. Бу ёғини пишиқлаб келдим,— деди ишонч билан.

Бўрон унинг кибр отида дадил ўтиришидан ғашланди, "сен аҳ-

моқни яратганига Худонинг ўзи ҳам ҳайрондир", дегиси келса-да, тили бошка гап айтди:

— Омадингни берсин, укам...

— Берса-бермаса, омад дегани аканг қарағайники!— Ғирром Бўроннинг тилаги охангидаги истеҳзони сезмагандай шундай деди-да, кетишга изн сўради.

Бўрон ундаги кибрнинг тутай бошлаганидан безиб, афтини буриштирди. Ғирром ўгирилиб, икки қадам қўйгач, уни тўхтатди.

— Рўпарангда нима гаплар, янгиликлар борми?

Ғирромнинг район марказида очган цехи айнан милиция идораси рўпарасидаги эски иморатга жойлашган, ҳозир Бўрон "рўпарангда" деганда шу идорани назарда тутган эди. Ғирром савол оқимининг бу томонга бурилишидан ажабланди.

— Бирон янгилик эшитишга улгурмадим. Назаримда гуллаб-яшнашяпти, шекилли?

— Шунақами? Улгурмадингми? Яхши... Бурнингнинг тагида нима бўлаётганини эртага уларнинг сассиқ маймунхонасида гуллаб-яшнай бошлаганингда билиб коларсан.

— Пахан, совуқ нафас қилманг, нима бўпти ўзи?

— Каттаси кетади, деб юрувдингми? Ўринбосарини ўзгартиришибди. Тошкентда амалдан тушириб, юлдузини камайтириб, шу ёққа жўнатишибди.

— Ишкаллардан, денг? Орқасида тоғи бўлса, қамоқдан асраб, бу ёққа гум қилгандир-да.

— Энди каллангни ишлатгин-да, тоғи кимлигини бил. Қанақа ишкалга аралашганини аниқла.

— Сал вахимароқ бўлиб колмаяпсизми?

— Сен уларнинг совунига кир ювмагансан. Одам бўламан, десанг, ўша идоранинг дарахтига қўнган чумчукни ҳам назарингдан кочирма.

Бўрон "бўлди, жўна", дегандай кўл силтаб қўйди. Ғирромнинг кораси ўчгунича изидан қараб турди-да, "бу икки дунёда ҳам одам бўлмайди", деб тўнғиллаб қўйди. Ғирромнинг хурмача қилиқлари инкор этиб бўлмас даражада кўп эканлигини Бўрон билар эди. Била туриб,

уни қаноти остига олишининг сабаби фақат ўзигагина маълум. У пишитаётган режа доирасида Ғирромнинг алоҳида ўрни бор. Ғирром йўқолса, режа занжиридаги муҳим халқа узилиб, панд ейиши мумкин. Ғирромдан фойдаланишни камоқ лагерида Ўлат билан сирлашаётган дамларидаёқ ўзига бузилмас аҳд қилиб олган эди.

Ғирром "зона"да Бўрон билан биринчи марта учрашганида тирик қолишига амин эди. Лекин ўша қоронғи кечада ўлими сари қадам қўйганини хаёлига ҳам келтирмасди.

БАХТ ҚУШИ

Севги оташида куйиб яшаши керак бўлган, лекин йигирма бешдан ошганига қарамай, бирон гўзалнинг ҳажрида куймай юрган йигит кўчада бир паривашни кўриши билан "оҳ!" деб юборса-ю, "бошимга бахт қуши кўнди", деб ишониб, кўнгил аҳволини сирдошларига баён қилса, улар нодонликда айблаб, кулмайдиларми? Тўғри, ўнлаб, балки ундан-да кўпроқ чиройли қизларга хуштор бўлган, аммо юраги "жиз" этмаган эди. Темир йўл бекатида учраган бу қизни кўриши билан юраги ғалати бўлиб кетди. Овозини эшитмай, мулойим жилмайишига сазовор бўлмай туриб ўзини йўқотди. Журъат топиб қизга яқинлашса-ю, саломлашиб, танишса, қиз ҳам нозланмай, исмини айтиб, қўлини узатса, момиқ кафтидан таралган иссиқлик юрагини куйдирса, кулгичи бор юзидан таралган жилмайиш нури бағрини илма-тешик қилиб юборса-чи... "Киприги— ханжар, карашма— тиғ, кўз ташлаш— яшин, гар шаҳид бўлмоқчи эрсанг, Карбало бу ердадир", деган ҳикматли байтдан хабардор одам бу йигитнинг ҳозирги аҳволини ҳис қила олар. Киприклар ҳимоясида ўйнаб турган оҳу кўзларнинг биргина нигоҳи билан йигит қалбида жароҳат очиб, занжирбанд этган бўлса не ажаб?!

Ўсмирлик оламининг тотли булутларида сузиб юрган кезлари, кўкраклари бўғирсоқдай бўлиб қолган чарос кўзли қизларнинг чинни овози каби жарангловчи покиза кулгиларини эшитиб, юраклари потирлаб кетадиган дамларда ёшлар орасида бир ашула